

Ała Bradzichina

DOI: 10.15290/bb.2018.10.10

*Homelski Państwowy Uniwersytet**im. F. Skaryny*<https://orcid.org/0000-0001-9429-6372>

Асноўныя вектары мастацкага пошуку Яна Чыквіна ў 2010-х гадах

Ян Чыквін – паэт глыбокі і вельмі цэльны. Яго творчая манера пазнавальная за кошт ідэйна-мастацкага адзінства (не блытаць з паўтаральнасцю) усіх зборнікаў лірыкі, якія характарызуюцца агульнасцю анталагічна-філасофскай праблематыкі, падобнымі вобразна-сімвалічнымі дамінантамі (многія даследчыкі сцвярджаюць іх архетыповую прыроду), адметнай, інтэлектуальна-вытанчанай, манерай пісьма. Таму імкненне прачытаць усе кнігі лірыкі творцы *як адзін паэтычны макратэкст* (Л. Машчэнская¹, Л. Зарэмба²) цалкам натуральнае. Цікавай бачыцца і спроба Ю. Паталкова разгледзець назвы зборнікаў паэзіі Я. Чыквіна *ў якасці адзінага сюжэту*³. У гэтым кантэксце трэба адзначыць, што зборнікі 2010-х гг. – “На беразе Дубіч Царкоўных” (2010) і “Здарылася быць” (2015) – відавочна, з’яўляюцца этапнымі ў творчасці паэта. Яны выступаюць, з аднаго боку, арганічнай часткай і працягам папярэдніх творчых шуканняў Я. Чыквіна, з другога – новай іх прыступкай, дэманструюць адмысловыя, не заўважаныя раней, падыходы паэта да арганізацыі мастацкага матэрыя-

¹ Л. Машчэнская, *Ад назвы да мастацкага зместу: кніга вершаў Яна Чыквіна “Жменя пяску”*, [у:] *Literatury Wschodniosłowiańskie. Z najnowszych badań*, Białystok 2010, с. 49.

² Л. Зарэмба, “Акрамя жыцця на свеце больш няма нічога”: аб паэтычным святасузіранні Яна Чыквіна, “Тэрмапілы” 2002, № 6, с. 201.

³ Ю. Паталкоў, *Выратавальны боль: спаведніцкая місійнасць паэзіі Яна Чыквіна*, [у:] *Literatury Wschodniosłowiańskie. Z najnowszych badań*, с. 124.

лу. Пра ідэйна-эстэтычнае адзінства апошніх дзвюх кніг творцы сведчыць і той факт, што сем вершаў і паэма “Гусак і гусыня” са зборніка “На беразе Дубіч Царкоўных” арганічна ўпісаліся ў агульную канцэпцыю наступнага – “Здарылася быць”.

Ужо пры павярхоўным азнаямленні з гэтымі кнігамі няцяжка заўважыць з’яўленне побач з вершамі праязічных тэкстаў пісьменніка, і гэтае з’яўленне заканамернае; яшчэ пачынаючы ад кнігі “Неспакой” (1977) і на працягу ўсёй далейшай творчасці падрыхтаванае вершамі верлібравага ці версэтавага (у разанаўскім разуменні) характару, такімі як “Геаметрыя пятніцы”, “Tessera Hospitalis”, “Два лісты”, “Страла немінучасці”, “За тым мурам”, “Божая кароўка” і інш. Маючы больш ці менш развіты сюжэт, праязічныя творы апошніх па часе кніг пісьменніка мала суадносяцца з лірычным родам, хаця часам і праясняюць цьмяныя месцы ў творах паэтычных (да прыкладу, верш “Марная проза” і аповяданне “Ненапісанае”). Адметна, што ў тых праязічных тэкстах, у цэнтры якіх знаходзіцца суб’ект маўлення (“Незнаёмец”, “Несмяротны”, “Прысутнасць”, “Няскончанае маўчанне”, “Ненапісанае”), лірызм праяўляецца менш выразна за тыя творы, дзе аповед засяроджаны на пэўным аб’екце, што набывае рысы самастойнага персанажа (“Падарожжа”, “Камень”, “Гасціная”).

Будучы жанрава вельмі разнастайнымі – ад падарожных нататкаў да постапакаліптыкі, – усе праязічныя творы пісьменніка арганізаваны з дапамогай хранатопу сустрэчы. Я. Чыквін і ў эпасе застаецца верным сабе: шэсць з васьмі сюжэтных тэкстаў пачынаюцца з руху героя – скразнога матыву яго творчасці: *Аднойчы я ішоў* (тут і далей вылучана намі – А. Б.) *на ліпавай алеі парка нашага старога горада*⁴ (“Незнаёмец”); *У старым парку шырокім пасмам дзьмуў адмысловымі камідорамі жнівеньскі час. Толькі тут трывалілася ўсё яшчэ прайдзівае лета. Па абодвух баках алеі, на якой я ішоў упершыню, раслі сотні гадоў рэліктавыя фруктовыя дрэвы*⁵ (“Несмяротны”); *Выйшаўшы з магазіна канцылярскіх тавараў, я на хвіліну затрымаўся, каб прыкінуць у памяці, далёка не адышоўшы ад месца, ці ўсё купіў, што трэба было мне мець пад рукою*⁶ і інш. Прычым сустрэча, што становіцца тэкстаўтваральным элементам, носіць характар выпадковасці, выступае не мэтай, а хутчэй нечаканым прыпынкам, замінае руху персанажа.

⁴ Ян Чыквін, *На беразе Дубіч Царкоўных*, Беласток 2010, с. 39.

⁵ Тамсама, с. 42.

⁶ Ян Чыквін, *Здарылася быць*, Беласток 2015, с. 107.

Разам з тым гэтыя перашкоды гіпнатычна ўздзейнічаюць на героя, мяняюць кірунак яго думак і ўплываюць на падсвядомасць, выклікаючы мноства цьмяных асацыяцый, урыўкаў успамінаў, сноў, змененых станаў свядомасці, кшталту галюцынацый, азарэнняў і ефекту дэжа вю. Аб'яднаць гэтыя матывы з рэальным светам у адно арганічнае цэлае (а на сувязь з сапраўдным жыццём, аўтабіяграфічную аснову ўказвае нават назва адной з кніг – “Здарылася быць”) дазваляе матыў дваініцтва – таксама заканамерны ў творчасці пісьменніка, які неаднойчы ў ранейшых зборніках прымерваў маскі, пішучы вершы ад імя іншых асоб (нават жаночага полу), біблейскіх персанажаў, жывёл, дрэў, рэчаў і г. д. Так, у хлопчыку, якога герой рэгулярна сустракае пад час свайго звычайнага шпацыру ў парку, ён пазнае малога сябе (“Незнаёмец”), вобраз старой кабеты з пошты зліваецца з вобразам яго маці (“Прысутнасць”) а, адшукаўшы стары нататнік, ён *раптам зразумеў, што напісанае належыць таму іншаму, каго я добра ведаў, хто быў амаль ці не мною, але каго я ніколі не хацеў слухаць і разумець...*⁷ (“Падарожжа”). Прычым кожны з герояў-двайнікоў валодае вышнатуральнымі якасцямі. Хлопчык з апавядання “Незнаёмец” магічным чынам з'яўляецца толькі ў той момант, калі герой занураецца ва ўспаміны дзяцінства і гэтак жа загадкава знікае; бабуля з твора “Прысутнасць” пранікае ў яго сон яшчэ да сутыкнення на пошце; сябар дзяцінства Паўлік пры сустрэчы аказваецца жывым нябожчыкам (“Ненапісанае”).

Па-свойму праяўляецца феномен дваініцтва і ў лірыцы. Так, прыём рамантычнай палярызацыі, трансфармаваны ў паэзіі Я. Чыквіна ў ідэю трагічнай раздвоенасці, што неаднойчы было заўважана даследчыкамі яго творчасці, набывае ў вершах апошніх дзвюх кніг выгляд складана арганізаванай цэласнасці. Такія пачуццёвыя станы лірычнага героя, як *шчаслівінкі трывогі, туга-шчаснота* (паэма “Гусак і гусыня”), *азарэнне ніцае, вольніца шчымлівая* (верш “Немагчымасць”), *чысціня трывогі* (верш “Бачыць свет”), *харашынь, ад якой душа халадзе*⁸ (верш “Падарожжа”), радасці, *якая сталася тваім жалем і сумам*⁹ (верш “Радасць”) і інш. не ўтрымліваюць, аднак, семантыкі супярэчлівасці. Наадварот, яны транслююць ідэю складанасці ўнутранага свету асобы, немагчымасці адназначнага спасціжэння яе

⁷ Я. Чыквін, *На беразе Дубіч Царкоўных*, с. 41.

⁸ Я. Чыквін, *Здарылася быць*, с. 96.

⁹ Тамсама, с. 19.

душэўнага жыцця, бо яна сама сабе, на думку паэта, і ахвяра і злодзей (верш “Сплін”).

Пры гэтым, калі раней герой Я. Чыквіна паслядоўна асэнсоўваў **сябе ў свеце**, то ў 2010-я становіцца відавочным, што галоўным аб’ектам вывучэння для яго становіцца **свет у сабе**. Лірычны суб’ект пільна ўслухоўваецца ў сваю душу, яго самарэфлексія і інтраспекцыя дасягаюць тут вышэйшага ўзроўню. У апавяданні “Прысутнасць” Я. Чыквін падрабязна раскрывае механізм гэтага працэсу, называючы яго “тайнапісам”:

Я займаўся, між намі гаворачы, тайнапісам, як называў я тое, чым займаўся, калі займаўся, калі нікога не было побач, калі ніхто не займаў мяне сваімі справамі – я запісваў тады шмат якія думкі дзеля тых жа думак. Любіў падслухаць, аб чым яны размаўляюць, пра што спрачаюцца, чаго шукаюць у чалавечым свеце, урэшце мяне моцна дзівіла і цікавіла, як паварочваецца сама мысль, калі яна саму сябе абдумвае, абмысливае, і што з ёю робіцца, калі яна ўваходзіць у сваю слоўную плынь, і адкуль яны – думкі...¹⁰

Пісьменнік з уласцівай яго мастацка-філасофскай канцэпцыі¹¹ адметнасцю надзяляць рэчы (падтрымліваючы хайдэгераўскае і разанаўскае разуменне іх як складнікаў Рэча-Існасці) нават называе думкі сваім *жывым амаль двайніком*, з якім яго герой *ідучы і нікуды не спяшаючыся, ахвотна любіў весці спрэчку*¹².

Таму цалкам заканамернымі бачацца складаня, сінтэтычныя Чыквінавы вобразы кшталту: *Але ў той красе бязмернай // адгукаецца даўно знаёмы боль*¹³ (верш “Дзеці ў альтанцы п’юць гарбату...”). Як бачым, прыгажосць у такога апалагета характа, як Я. Чыквін, таксама набывае амбівалентны характар: з аднаго боку, надае сэнс жыццю яго лірычнага героя (“Восень”), з другога – мае выгляд “балючай красы” (“Падарожжа”, “Дзеці ў альтанцы п’юць гарбату...”). Заявіўшы яшчэ ў “Жмені пяску” (2008) пра наяўнасць гармоніі ў душэўных пакутах (верш “Гадоў мінае новых чарада...”), паэт працягвае развіваць

¹⁰ Тамсама, с. 53.

¹¹ Падрабязней пра блізкасць філасофска-эстэтычнай канцэпцыі Я. Чыквіна да гілазаізму (ад грэч. *hyle* – рэчыва і *zoe* – жыццё) гл.: А. Браздзіхіна, *Мастацкая мадэль свету ў паэзіі Яна Чыквіна ў кантэксце ідэі вітальнасці*, [у:] *Literatury Wschodniosłowiańskie. Z najnowszych badań*, с. 19–25.

¹² Я. Чыквін, *На беразе Дубіч Царкоўных*, с. 39.

¹³ Я. Чыквін, *Здарылася быць*, с. 13.

гэтую думку ў апошніх па часе кнігах, дзе канцэнтрацыя болю рэзка ўзрастае, і найперш гэта боль няспраўджанасці.

Заўсёдная прыхільнасць Я. Чыквіна да ўжывання адмоўяў не-/ні-ў 2010-я, асабліва ў прозе, таксама набывае самую вялікую частотнасць у параўнанні з папярэднімі кнігамі, пра што сведчаць назвы многіх твораў – “Немагчымасць” “Незнаёмец”, “Несмяротны”, “Ненапісанае”, “Няскончанае маўчанне”. Між іншым, гэтая стылёвая адметнасць можа ў пэўным сэнсе праясніць і даўнюю палеміку сярод даследчыкаў адносна бунтарскай ці пакорлівай натуры лірычнага героя Я. Чыквіна. Відавочна, нагружанасць тэкстаў адмоўямі сведчыць пра ўнутраны пратэст – магчыма, падсвядомы – нават пры ўмове адсутнасці такіх матываў у самім творы. Боль няспраўджанасці ў аўтара функцыянальна суадносіцца з катарсісам.

Матыў незавершанасці становіцца скразным і ў прозе пісьменніка. Так, герой апавядання “Незнаёмец” у чарговы раз так і не рашыўся спыніць незнаёмага хлопчыка, хаця увесьчасна шкадуе пра гэта; персанаж апавядання “Прысутнасць” так і не загаварыў з бабуляй, якую бачыць у сне пра маці; “няскончаным маўчаннем” завяршылася знаёмства героя аднайменнага твора з яго былым пэнзарам Феліксам і інш.

Разам з тым, як і ў праявітых тэкстах, зрэдку вобраз двойніка з’яўляецца ў лірыцы ў персаніфікаваным абліччы (“Дзень пражыў – і слава Богу...”, “Хмяліць і цвярозіць...”):

Раптам – нібы глухаваты –
 Прывід з рысай майго твару
 Між ваконня, між дзвярыма,
 Як святлісты пэндзаль сонца,
 Што жыццю дае бясконцасць,
 Прапускаючы ўсё міма...¹⁴

(“Дзень пражыў – і слава Богу...”)

Дваістыя адчуванні звязваюцца і з феноменам кахання. І хаця колькасна інтымнай лірыкі крыху паменела ў кнігах 2010-х гг., тут з’явіліся досыць цікавыя вобразы, што раскрываюць яго сутнасць: *Мая Марусенька, Марысь, // Ствары са мною ноч у дзень! // І дзень у ноч ствары са мною!*¹⁵ (паэма “Гусак і гусыня”). Любоў здольная нават

¹⁴ Тамсама, с. 7.

¹⁵ Я. Чыквін, *На беразе Дубіч Царкоўных*, с. 36.

згаданым вышэй адмоўям надаць станоўчы сэнс, гарантуючы погляд з *несмяротнай вышыні*¹⁶ (“Праца. Дом. Пасцель...”) або папаўняючы слоўнік вытанчаных кампліментаў: – *Які ты цудоўна няўмелы! // Якая ты ўсё невагома!*¹⁷ (“Двое”). Цікавай уяўляецца і мадыфікацыя ўласцівага творчасці паэта матыву сакралізацыі жанчыны. Калі ў зборніку “Светлы міг” (1989) вобраз аголенай дзяўчыны ў вачах лірычнага героя не дазваляе яму наведаць царкву, бо *святлыя ўбачаць голае цела // дзяўчыны ў вачах майх, // у вачах – каханьня бліскавіцы. // З іконай сваёю ў царкву не прыходзяць*¹⁸, то ў вершах 2010-х гг. асэнсаванне жаночага характара і карэляцыя любоўнага і сакральнага набывае зусім іншую праекцыю, хаця і тут захоўваецца характэрная аўтару афарыстычнасць:

Хто ён, той чалавек
Жаночага роду,
Які нясе сваё цела,
Як галаву Іаана?

Душа глядзіць з іконы
На свет той бездапаможны,
Ў якім міраносіцам-жонкам
Галаву насіць гэтак можна¹⁹.

(“Хто ён, той чалавек...”)

Аднак у цэлым канцэпцыя каханьня ў лірыцы 2010-х гг. захоўвае рысы, сфарміраваныя ў ранейшай творчасці Я. Чыквіна: любоў суадносіцца з сэнсам жыцця, верай, катэгорыяй прыгажосці, святлом, бяскрайнасцю і бясконцасцю. Да разумення ўзаемнага пачуцця адным шляхам на дваіх дадаецца ўсведамленне крохкасці, нетрываласці вобразаў закаханых падарожнікаў, што ўяўляюцца як *два на ветры матылі, // на вадзе дзве чараціны*²⁰ (“Праца. Дом. Пасцель...”).

Магчыма, актуалізацыя матыву двойніцтва (у вершы “Вечар бяжыць на сустрэчу...” узнікае нават копія каханай) – гэта спосаб пазбавіцца ад адзіноты, пра якую лірычны герой прама згадвае не так і часта, як у папярэдніх зборніках, але яго самотнасць вынікае з кантэксту многіх вершаў. Як і каханне, што прадугледжвае існаванне дзвюх

¹⁶ Я. Чыквін, *Здарылася быць*, с. 14.

¹⁷ Тамсама, с. 63.

¹⁸ Я. Чыквін, *Светлы міг*, Мінск 1989, с. 62.

¹⁹ Я. Чыквін, *Здарылася быць*, с. 113.

²⁰ Тамсама, с. 14.

самастойных асоб і адначасова адзінага цэлага, вобраз іншага закліканы ператварыць **маю** самоту ў **нашу** (верш “Спячая”). Улічваючы заўсёдную прадуманасць кампазіцыі кнігі Я. Чыквіна, выверанасць парадку размяшчэння вершаў, абумоўленага не столькі храналагічнай паслядоўнасцю, колькі ўнутранай логікай разгортвання паэтычнай рэфлексіі, асаблівую ўвагу трэба звярнуць на лірычныя тэксты, якія знаходзяцца ў моцнай пазіцыі, то бок адкрываюць і закрываюць зборнікі. Як правіла, у мастацкай сістэме Я. Чыквіна яны канцэнтруюць кола магістральных ідэй, матываў, вобразаў канкрэтнай кнігі. У гэтым сэнсе цікава, што загалюўныя вершы зборнікаў “На беразе Дубіч Царкоўных” і “Здарылася быць” рэпрэзентуюць вобраз самотнага вандроўніка. Як і ў праявічых тэкстах аўтара, тут маніфестуецца матыў руху як цэнтральны і тэкстаўтваральны:

І ссесці прыйдзеца з ладзі...
 О, гонкая мая ладзія,
 Вяшчуння сама-насам!
 Пакуль ёсць шчэ хвіліна часу,
 Я пры канцы хачу табе сказаць,
 Што ўсё жыццё я быў адзін²¹.

(“Ладзія”)

І хаця вобраз ладзі ў беларускай культурнай прасторы нязменна ўспрымаецца ў песнай знітаванасці з распаччу, завяршаюць кнігі (у выпадку са зборнікам “На беразе Дубіч Царкоўных” – нізку новых твораў), так бы мовіць, вельмі чыквінаўскія лірычныя тэксты жыццесцвярджальнага, вітальнага характару, дзе пераадольваецца адзінота. Так, фінальным акордам “Здарылася быць” стала ідылічная карціна ў вясковай хаце, кранальны клопат дзяўчыны пра свайго каханага (“У гэтай змарнелай хаціне...”). Кніга “На беразе Дубіч Царкоўных” (дакладней, нізка новых твораў) заканчваецца вершам “О, як чароўна на Зямлі...”, дзе ўсход сонца асвятляе шлях закаханым. Самотны вандроўнік знаходзіць пару амаль па біблейскіх законах, бо *Жывыя істоты зышліся па двое, // каб ім са свету не згинуць*²².

Трэба падкрэсліць, што матыў шляху, заяўлены ў загалюўным вершы кнігі “Здарылася быць” і даволі распаўсюджаны ў творах Я. Чыквіна ў цэлым, пачынаючы з першай кнігі з красамоўнай назвай “Іду” (1969), сустракаецца ў апошнім па часе зборніку большую

²¹ Я. Чыквін, *Здарылася быць*, с. 5.

²² Тамсама, с. 123.

колькасць разоў, чым ва ўсіх папярэдніх кнігах. Разам з варыятыўнымі вобразамі дарогі, сцежкі, вандроўкі, лабірынта, падарожжа, блуканняў і пад. ён фіксуецца ў 31 вершы, што сведчыць пра яго выключную ролю ў сённяшняй ідэяна-мастацкай канцэпцыі паэта (для параўнання – у “Светлым мігу” – 5 разоў, у зборніку “Свет першы і апошні” – 9, “Крэйдавае кола” – 9, у “Жмені пяску” – 17).

Традыцыйны для Я. Чыквіна прыём надання дынамікі нерухомым рэчам таксама арыгінальна вырашаецца ў лірыцы 2010-х гг. (“Пыл”, “Корч”, “Іду на чыстую рэчку...” і інш.).

Ідзе па лузе корч,
Стагоддзямі ідзе.
І хоць сляпы і моўч,
Вялікі ён відзень.

Па полі корч паўзе
Яшчэ адно стагоддзе.
І ноч адзета ў дзень
За ім ліхтарняй ходзіць.

І корч у лес залез,
Патраціўшы карэнне.
І тут жа з’еў яго жалез
Як непатрэбнае найменне²³.

(верш “Корч”)

Раней фантазмагарычныя малюнкi выкарыстоўваліся паэтам для данясення ідэі абсурднасці свету, як правіла, пры рэалізацыі сацыяльнай тэмы. У кнігах “На беразе Дубіч Царкоўных” і “Здарылася быць” падобныя алагічныя карціны служаць вырашэнню самых разнастайных праблем у філасофскай плоскасці (“Свята”, “Перада мною свет панылы...”, “Расцвілі каштаны тысячамі свечак...” і інш.).

Аднак часцей шлях набывае канкрэтнае ўвасабленне – выгляд дарогі ці сцежкі, што прадугледжвае мінімалізацыю свабоды выбару, адсутнасць альтэрнатывы. Герой крочыць у межах зададзеных дарогай прасторавых абрысаў, бо сысці з яе – гэта значыць страціць кірунак ці апынуцца на ўзбочыне. Даследчыкі творчасці Я. Чыквіна неаднаразова выказвалі палярна адрозныя версіі адносна ўсведамлення лірычным суб’ектам канечнай мэты шляху ці дэманстрацыі яе падкрэсленай адсутнасці, а значыць, хаатычных блуканняў. Спрабуючы прымірыць

²³ Тамсама, с. 77.

прыхільнікаў абодвух тэзісаў, заўважым, што рух можа мець не толькі знешнюю (дасягненне пэўнай кропкі ў прасторы праз перамяшчэнне), але і ўнутраную мэту, і шлях героя Я. Чыквіна бязмэтны ў сваёй натуральнасці роўна ў такой ступені, як бязмэтнае цячэнне ракі ці “ляценне вясны” (верш “Перад сном”). Іншымі словамі, гэта не броўнаўскі рух, а ўпарадкаваная вандроўка ў пошуках сябе:

А мы ўсё ідзём сляпым лабірынтам
У пошуках сонечных дзён, кахання і веры –
Не ў змозе адолець бязмерную цемрадзь²⁴.

(“Сабака ляжаў сабакай ля ног...”)

Падобнае правідэнцыяльнае ўяўленне пра лёс, долю чалавека як прыватную рэалізацыю матыву шляху заўважнае і ў папярэдніх кнігах. Ідэя немагчымасці прадухіліць падзеі, іх Боскай наканаванасці гучыць у шматлікіх вершах паэта (“У старым Бельску, дзе хвіліны...”, “Каменьчыкі”, “Сплін”, “Не ведаем, стаецца што без нашага ўдзелу...” і інш.). Аднак Я. Чыквін арыгінальна трактуе гэты традыцыйны для ўсёй гісторыі развіцця літаратуры архетыповы вобраз. Да прыкладу, калі дарога ў культуралагічным сэнсе звычайна атаясамліваецца з “чужой” прасторай, то ў Я. Чыквіна – мадыфікуецца ў “сваю”, бо кожны шлях мае ўласцівыя толькі яму ўнікальныя абрысы, а таму герой ідзе *на свеце сваім адзіным*²⁵ (верш “У гэтай змарнелай хаціне...”), а *Душа, што ідзе на родным свеце // І чуе, як гучыць ў паўтонах // Свет жывы, ёй даўным-даўно знаёмы*²⁶ (“Былае зрэдзь такі ажурны дзень...”). Падобныя думкі гучаць і ў прозе. *Маім жыццём ты не памрэш*²⁷, – знаходзіць напісаны быццам бы чужой рукой перасцерагальны надпіс на першай старонцы свайго нататніка герой апавядання “Падарожжа”.

У вершы “Як не мае...” узнікае цікавы вобраз узбочча долі з нядоляй, дзе можна схавацца ад іх чэпкіх позіркаў. Уцёкі таксама выступаюць адным з распаўсюджаных варыянтаў шляху ў творчасці аўтара. Эскапізм выяўляецца пераважна праз матыў вяртання ў часы дзяцінства ці юнацтва, і гэта ці ні адзіны выпадак у сённяшняй паэзіі Я. Чыквіна, калі ён апелюе да фігуры кола – самай устойлівай у мастацкай

²⁴ Я. Чыквін, *На беразе Дубіч Царкоўных*, с. 10.

²⁵ Я. Чыквін, *Здарылася быць*, с. 123.

²⁶ Тамсама, с. 95.

²⁷ Я. Чыквін, *На беразе Дубіч Царкоўных*, с. 41.

мадэлі свету ўсёй папярэдняй лірыкі пісьменніка, якая транслюе цэлы спектр значэнняў, звязаных з цэласнасцю, замкнёнасцю, зачараванасцю, завершанасцю, гармоніяй, абярэгам. Ужо ў зборніку “Крэйдавае кола” (2002) гэты сімвал часам пазбаўляецца сакральнасці і нават губляе сваю гарманічнасць, становіцца ўвасабленнем безвыходнасці. Лірычны герой у адзіночку намагаецца разарваць кола падзей (верш “З анахарэтавых запісаў”) і ўсведамляе, што *Закрыўленая лінія свету больш не выгінаецца для жывых*²⁸ (“Свет, як адна міска на сталі для наймітаў...”).

У кнігах “На беразе Дубіч Царкоўных” і “Здарылася быць” кола, нарэшце, размыкаецца і ператвараецца ў вектар, бо *наўкол шляхі прамя*²⁹ (верш “Сплін”). На карысць гэтага тэзіса гаворыць і ўказаная вышэй схільнасць да выкарыстання аўтарам матыву незавершанасці, і ўжо асэнсаваная яго лірычным героем адзінаскіраванасць руху, які Б. Сівэк, трансфармуючы хайдэгераўскі выраз, трапна акрэсліла як “жыццё к смерці”, г. зн. к трансцэндэнцыі, волі, к Богу³⁰. Герой фантастычнага апавядання “Несмяротны” Я. Чыквіна – біяробат, жыццё якога бясконцае, – здолеў парушыць нават замкнёнае кола неўміручасці насельнікаў планеты: *Цяпер я ўжо ведаў, што трэба рабіць з сабою, каб у свой час зысці з беспрасветнай лініі жыцця і прыдаць яму хоць які-небудзь сэнс*³¹. Як бачым, Я. Чыквін у апошніх па часе кнігах адкрывае новыя грані сэнсу і мэты жыцця.

Больш за тое, побач з разамкнёным колам узнікае яшчэ адна фігура – крыжа, прычым на самых розных узроўнях мастацкага тэксту: і праз з’яўленне вобраза распяцця, і ў спосабах арганізацыі прасторы, дзе *шляхі крыжуюцца сваім адметным шляхам*³², і ў стылёвым афармленні паэтычнага выказвання. Так, акрэсленая вышэй тэндэнцыя да выкарыстання аўтарам адмысловага супярэчлівага адзінства ў стварэнні псіхалагічнага вобраза, сумяшчэнне ў ім антытэтычных характарыстык таксама мае ў аснове фігуру крыжа. Архетып дарогі, увасабляючы чалавечае жыццё, набывае ў такім выпадку выгляд шляху на Галгофу:

²⁸ Я. Чыквін, *Крэйдавае кола*, Беласток 2002, с. 49.

²⁹ Я. Чыквін, *Здарылася быць*, с. 11.

³⁰ B. Siwek, *Człowiek w świecie wartości. O poezji Jana Czykwina*, [w:] *Literatury Wschodniosłowiańskie. Z najnowszych badań*, s. 43.

³¹ Я. Чыквін, *На беразе Дубіч Царкоўных*, с. 44.

³² Тамсама, с. 5.

Жухла на двары і ў хаце.
 Ноч не спіць і ты не спіш –
 Чыстае душы распяцце!
 Засталася завяшчанне напісаць,
 Пакуль нясеш свой крыж³³.

(“Штовечара сузор’е Арыёна...”)

Адзінаветкарны рух лірычнага суб’екта больш нагадвае вандроўку між берагамі (паказальная ў гэтым сэнсе і назва зборніка “На беразе Дубіч Царкоўных”). Такі від шляху з’яўляецца ў вершах “Ладдзя”, “Перад сном”, “Хмяліць і цвярозіць...”, дзе гучаць правідэнцыяльныя матывы і свярджаецца мізэрнасць чалавека перад усемагутным лёсам.

Ад абмежаванасці прасторы дарогай можа вызваліць палёт, пад час якога шляхі пракладае сам вандроўнік. Суадносячыся са свабодай, магчымасцю выбару, гэта метафара жыцця таксама ўтрымлівае падвойнае дно. Як і плывец, акрылены герой не пакідае ў паветры слядоў. І такі, здавалася б, парадокс можна вытлумачыць, прасачыўшы канатацыі, звязаныя ў Я. Чыквіна з памкненнем уверх. У найбольш абагульненым выглядзе яны зводзяцца да *духу жывога* (паэма “Гусак і гусыня”, вершы “О, як чароўна на Зямлі...”, “Жнівень – душны, балючы...”). Іншымі словамі, палёт як метафара лёсу чалавека ў лірыцы паэта карэлюе не столькі з лёгкасцю, бесклапотнасцю фізічнага існавання, колькі з абуджэннем жыцця духоўнага і, як вынік, дасягненнем суб’ектам жаданай свабоды:

Скінуць хочацца няволю –
 І ляпець кудысь на крылах,
 Дзе, мабыць, расце шчасліваць,
 Дзе красуе поўня існавання³⁴.

(“Немагчымасць”)

Такім чынам, кнігі Я. Чыквіна 2010-х гг. “На беразе Дубіч Царкоўных” і “Здарылася быць” сведчаць пра новы этап творчасці паэта. У цэлым застаючыся ў гэтых зборніках верным сваім творчым прынцыпам, ён знаходзіць новыя ідэйна-эстэтычныя падыходы і выяўленчыя магчымасці ў арганізацыі мастацкага матэрыялу. Найперш заўважаецца наяўнасць у згаданых вышэй кнігах праявічых

³³ Я. Чыквін, *Здарылася быць*, с. 118.

³⁴ Тамсама, с. 64.

тэкстаў, у аснову якіх пакладзены хранатоп сустрэчы, што ўпісваецца ў канцэпцыю руху як тэкстаўтваральную ва ўсёй творчасці Я. Чыквіна. Феномен дваініцтва бачыцца спосабам пераадолення ўнутранай адзіноты і па-свойму рэалізуецца ў прозе і паэзіі. У першым выпадку – у выглядзе ўцялесненай копіі, у другім – праз складана арганізаванае адзінства вобраза. Матыў шляху, увасоблены у цэлым шэрагу варыянтаў – дарогі, сцежкі, вандроўкі, лабірынта, падарожжа, блуканняў, палёту, пошуку, уцёкаў, лёсу, руху між берагамі – у апошніх па часе кнігах пісьменніка набывае сваё максімальнае колькаснае ўвасабленне. Якасна ён сведчыць пра размыканне фігуры кола – устойлівай мастацкай мадэлі папярэдніх кніг паэта, што падтрымліваецца тэндэнцыяй да выкарыстання прыёму незавершанасці і з’яўленнем формы крыжа на розных узроўнях мастацкага тэксту. Пры гэтым гнасеалагічныя пошукі паэта ў 2010-я гг. засведчылі змяшчэнне каардынатаў са знешняга быцця на ўнутранае, пераклучэнне з асэнсавання сябе ў свеце на рэфлексію свету ў сабе.

L I T E R A T U R A

- Bradzichina A., *Mastackaja madel swietu u paezii Jana Czykwina u kantekscie idei witalnasci*, [w:] *Literatury Wschodnioslowiańskie. Z najnowszych badań*, Białystok 2010 [А. Браздзіхіна, *Мастацкая мадэль свету ў паэзіі Яна Чыквіна ў кантэксце ідэі вітальнасці*, [y:] *Literatury Wschodnioslowiańskie. Z najnowszych badań*, Białystok 2010].
- Czykwini Jan, *Krejdawaje kola*, Białystok 2002 [Чыквін Я., *Крэйдавае кола*, Беласток 2002].
- Czykwini Jan, *Na bierazie Dubicz Carkounych*, Białystok 2010 [Чыквін Я., *На беразе Дубіч Царкоўных*, Беласток 2010].
- Czykwini Jan, *Swietly mih*, Minsk 1989 [Чыквін Я., *Светлы міг*, Мінск 1989].
- Czykwini Jan, *Zdaryłasia być*, Białystok 2015 [Чыквін Я., *Здарылася быць*, Беласток 2015].
- Maszczenkaja Ł., *Ad nazwy da mastackaha zmiestu: kniha wierszau Jana Czykwina Zmienia piasku*, [w:] *Literatury Wschodnioslowiańskie. Z najnowszych badań*, Białystok 2010 [Машчэнская Л., *Ад назвы да мастацкага зместу: кніга вершаў Яна Чыквіна Жменя пяску*, [y:] *Literatury Wschodnioslowiańskie. Z najnowszych badań*, Białystok 2010].
- Patałkou Ju., *Wyratawalny bol: spawiednickaja misijnasc paezii Jana Czykwina*, [w:] *Literatury Wschodnioslowiańskie. Z najnowszych badań*, Białystok 2010 [Паталкоў Ю., *Выратавальны боль: спаведніцкая місійнасць паэзіі Яна*

Чыквіна, [у:] *Literatury Wschodniosłowiańskie. Z najnowszych badań*, Białystok 2010].

Siwiek B., *Człowiek w świecie wartości. O poezji Jana Czykwina*, [w:] *Literatury Wschodniosłowiańskie. Z najnowszych badań*, Białystok 2010.

Zaremba L., “*Akramia žyccia na swiecie bolsz niama niczoha*”: ab paetycznym swietasuziranni Jana Czykwina, “*Тэрмапілы*” 2002, № 6 [Зарэмба Л., “*Акрамя жыцця на свеце больш няма нічога*”: аб паэтычным светасузіранні Яна Чыквіна, “*Тэрмапілы*” 2002, № 6].

S U M M A R Y

MAIN VECTORS OF JAN CZYKWIN'S ARTISTIC SEARCH IN THE 2010S

The article explores “*На беразе Дубіч Царкоўных*” and “*Здарылася быць*” by Jan Czykwin. and discusses main tendencies in his poetic and prosaic works of the 2010s. The author explains major modifications in the poet's worldview and artistic system, highlights new approaches and visual possibilities in text organization. The conclusion is drawn that the books demonstrate a qualitatively new stage in the poet's creative evolution.

Key words: lyrics, intimate lyrics, lyrical subject, image, motive, art system, the image of the double.

S T R E S Z C Z E N I E

GŁÓWNE WEKTORY TWÓRCZYCH POSZUKIWAŃ JANA CZYKWINA W PIERWSZEJ DEKADZIE XXI WIEKU

W artykule omówiono „*На беразе Дубіч Царкоўных*” i „*Здарылася быць*” Jana Czykwina, przeanalizowano główne tendencje w jego twórczości poetyckiej i prozatorskiej z pierwszej dekady XXI wieku. Autorka wyjaśnia modyfikacje w światopoglądzie i systemie artystycznym poety, podkreśla nowe podejścia do organizacji tekstu, formułuje wniosek, że uwzględniane w analizie utwory stanowią jakościowo nowy etap w twórczej ewolucji Jana Czykwina.

Słowa kluczowe: liryka, liryka intymna, podmiot liryczny, obraz, motyw, system artystyczny.